

MEVLÂNÂ TEOLOJİSİNDEN PSİKO-KELAM İÇERİKLİ SEMANTİK ANALİZLER

Doç.Dr. Recep ÖNAL

Yüce Allah, İslâm dinini bütün insanlığa Kur'an-ı Kerim dili ve Hz. Peygamber'in fiiliyle takdim eder. Bu nedenle İslâm'ın doğru anlaşılması Kur'an'ın doğru anlaşılmasına bağlıdır. Yüce kitabın ilk müfessiri hiç şüphesiz Hz. Muhammed'dir. Sonraki nesiller İslâm'ın doğru anlaşılması için birçok çalışma kaleme almışlardır. Konuyla ilgili eser verenlerden biri de İslâm düşünce tarihinde seçkin bir konuma sahip olan ve daha çok mutasavvif kimliğiyle ön plana çıkan gönül insanı ve Türk bilgini Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'dir. Mevlânâ, İslâm'ın doğru anlaşılması ve yaşanması amacıyla eserlerinde Kur'an'ın evrensel mesajlarının nasıl anlaşılması gerektiğini şiir ve edebiyatın verilerinden istifade ederek, bazen beyitleriyle bazen de naklettiği hikâyelerle herkesin rahatlıkla anlayabileceği akıcı ve sade bir dille açıklamaya çalışmıştır. Böylece İslâm dininin insanlar arasında anlaşılıp yayılmasında ve zihinlerde yer edinmesinde önemli rol oynamıştır.

Elinizdeki bu eserde, Mevlânâ'nın İslâm inanç esaslarının temelini oluşturan ulûhiyet, nübüvât ve sem'iyât konularının yanı sıra insan ve dünyanın anlam ve değeri ile insanın irade ve seçme özgürlüğü, kader, kaza vb. klasik kelam konularına yönelik temel görüşleri incelenmiştir. Ayrıca son zamanlarda insanlığın sıklıkla maruz kaldığı deprem, sel, kuraklık ve salgın hastalıklar vb. musibetleri Mevlânâ'nın perspektifinden nasıl okumak ve anlamlandırmak gerektiği; bunlarla başa çıkmada dua, sabır ve tevekkül gibi dini değerlerin yeri ve önemi, bireysel, toplumsal ve psikolojik olarak ne gibi işlevleri sahip olduğu, bunlar üzerinden insanlara ne tür mesajlar verildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

BERIKAN
YAYINEVİ

ISBN: 978-625-8365-65-8

MEVLÂNÂ TEOLOJİSİNDEN PSİKO-KELAM İÇERİKLİ SEMANTİK ANALİZLER • Doç.Dr. Recep ÖNAL

MEVLÂNÂ TEOLOJİSİNDEN PSİKO-KELAM İÇERİKLİ SEMANTİK ANALİZLER

Doç.Dr. Recep ÖNAL

BERIKAN
YAYINEVİ

MEVLÂNÂ TEOLOJİSİNDEN PSİKO-KELAM İÇERİKLİ SEMANTİK ANALİZLER

Doç. Dr. Recep ÖNAL

Ekim 2022 / ANKARA

*Bu baskının bütün hakları yazarı ve yayıncısına aittir.
Yazarın yazılı izni olmaksızın, kitabının tümünün veya bir kısmının elektro-
nik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı
yapılamaz*

MEVLÂNÂ TEOLJİSİNDEN PSİKO-KELAM İÇERİKLİ SEMANTİK ANALİZLER

Doç. Dr. Recep ÖNAL

ISBN: 978-625-8365-65-8

Genel Yayın Yönetmeni
Ahmet Deniz AĞCA

Editör
Fehmi SOĞUKOĞLU

Kapak / Sayfa Düzeni
Biçer YILDIRIM

Baskı & Cilt
Berikan Ofset Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 47109
Y.Mahalle-Gersan/ANKARA

BERİKAN YAYINEVİ
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt. No: 61/6
Çankaya-Kızılay/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VI
TAKDİM.....	IX
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN İNANÇ ESASLARINA YAKLAŞIMI.....	11
1. ULÛHİYET BAHİSLERİ İLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ.....	14
1.1. Allah-Kâinat Tasavvuru.....	14
1.1.1. Allah'ın Varlığı ve Birliği (İspât-ı Vâcib)	18
1.1.2. Allah'ın İsim ve Sıfatları	35
1.1.2.1. Tenzihî/Selbî Sıfatlar.....	39
1.1.2.2. Sübûtî Sıfatlar.....	44
1.1.2.3. Fiilî Sıfatlar	57
1.1.2.4. Haberî Sıfatlar	58
1.2. İnsan Tasavvuru.....	61
1.2.1. İdeal İnsan (İnsan-ı Kâmil)	62
1.2.2. Allah-İnsan İlişkisi Bağlamında İnsanın İrade Özgürlüğü.....	76
1.2.3. Kader-Kaza Bağlamında İnsanın Cennetlik (Saîd) veya Cehennemlik (Şakî) Oluşu	97
2. NÜBÜVVÂT BAHİSLERİ İLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ.....	100
2.1. Nübüvvetin Gerekliliği ve Peygamber Göndermenin Hükmü	100
2.2. Akıl-Vahiy İlişkisi	103
2.3. Nübüvvetin İspatı ve Peygamberlerin Delilleri	98
2.4. Peygamberlere İman	113
2.5. Peygamberlerin Özellikleri.....	114
2.6. Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve Hatm-i Nübüvvet... 115	
2.7. Sahabenin Fazilet Sıralaması	117

3.	SEM'İYYÂT BAHİSLERİ İLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ.....	125
3.1.	İmtihan Yurdu Olarak Dünya - Ceza ve Mükâfat Yurdu Olarak Ahiret	125
3.2.	Ebedî Saadet Yurduna Açılan Kapı Olarak Ölüm Gerçeği	134
3.3.	Kıyamet, Yeniden Diriliş ve Hesaba Çekilme	145
3.4.	Şefaât	149
3.5.	Ru'yetullah (Allah'ın Ahirette Görülmesi)	151

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA

	BELÂ VE MUSİBETLERE YAKLAŞIMI	153
1.	İMTİHAN YURDUNUN BİR GEREĞİ OLARAK BELÂ VE MUSİBETLER.....	157
2.	İLAHİ ADALET (TEODİSE) BAĞLAMINDA BELÂ VE MUSİBETLER	161
2.1.	Metafizik (Ontolojik) Kötülük.....	165
2.2.	Doğal (Fizikî/Tabiî) Kötülük.....	171
2.3.	Ahlakî Kötülük.....	178
3.	İNSAN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN BELÂ VE MUSİBETLER.....	202
4.	BELÂ VE MUSİBETLERİN FAYDA VE HİKMETLERİ.....	217
4.1.	İmtihanın Bir Gereği Olarak Meydana Gelir.....	223
4.2.	Sonuçları Bakımından İnsanın Faydasınadır.....	225
4.3.	Allah'ın Kudret ve Kemal Sıfatına Delalet Eder	229
4.4.	İnsanlar Arasında İyi-Kötü, Mimin-Kâfir Olanların Bilinmesini Sağlar	230
4.5.	Yaratıcıyı Hatırlatan İlahî İkaz ve Uyarıdır.....	235
4.6.	İnsanın Manevî Olarak Olgunlaşmasına Katkıda Bulunur.....	244
4.7.	Allah'ın Dinini Tebliğ Etmek İçin Gereklidir	245
4.8.	Daha Büyük Bir Belâyı ve Felaketi Engeller.....	247
4.9.	Dünyanın Fâni Ahiretin Bâkî Olduğunu Hatırlatır	248
4.10.	Ahirette Üstün Derece ve Nimetlere Kavuşturur.....	249
5.	BELÂ VE MUSİBETLER KARŞISINDA İNSAN NASIL DAVRANMALI.....	250

5.1.	Musibetlerin İmtihan Vesilesi Olduğunu Bilmeli.....	250
5.2.	Musibetleri Gönül Rızasıyla Karşılmalı, Şikâyetçi Olmamalı.....	254
5.3.	Musibetleri Misafir Gibi Hoşça Karşılmalı.....	256
5.4.	Musibetler Karşısında “Her Olanda Bir Hayır ve Hikmet Vardır” İlkesinden Hareket Etmeli	259
5.5.	Belâ ve Musibetler Karşısında Dinî Değerlere Sarılmalı	265

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELÂ VE MUSİBETLERLE BAŞA ÇIKMADA DİNÎ VE MANEVÎ

DEĞERLERİN ÖNEMİ: DUA, SABIR, TEVEKKÜL.....269

1.	MUSİBETLERİN YAŞANDIĞI ZOR ZAMANLARDA DUANIN YERİ VE ÖNEMİ	275
1.1.	Dua'nın Önemi ve Hikmeti	279
1.2.	Dua'nın Temel Özellikleri.....	282
1.3.	Dua'nın Faydaları.....	286
2.	MUSİBETLERİN YAŞANDIĞI ZOR ZAMANLARDA SABRIN YERİ VE ÖNEMİ	294
2.1.	Sabrın Önemi ve Hikmeti	299
2.2.	Sabır İman İlişkisi.....	301
2.3.	Sabredilecek Konular	302
2.4.	Musibetlerle Başa Çıkmada Sabır	303
2.5.	Musibetlerin Geliş Şekillerine Göre Sabrın Çeşitleri	313
2.6.	Sabrın Dünyevî ve Uhrevî Faydaları.....	320
3.	MUSİBETLERİN YAŞANDIĞI ZOR ZAMANLARDA TEVEKKÜLÜN YERİ VE ÖNEMİ.....	331
3.1.	Tevekkülün Önemi ve Hikmeti	332
3.2.	Tevekkül İman İlişkisi.....	339
3.3.	Farklı Tevekkül Anlayışları	341
3.4.	Tevekkül Kader İlişkisi.....	343
3.5.	Tevekkülün Faydaları	365
	SONUÇ.....	389
	KAYNAKÇA.....	403

ÖNSÖZ

Yüce Allah, İslâm dinini bütün insanlığa Kur'an-ı Kerim diliyle takdim eder. Bu nedenle İslâm'ın doğru anlaşılması Kur'an'ın doğru anlaşılmasına bağlıdır. Yüce kitabın ilk müfessiri hiç şüphesiz Hz. Muhammed'dir. Sonraki nesiller Kur'an'ın ve İslam'ın doğru anlaşılması için birçok eser kaleme almışlardır. Konuyla ilgili eser verenlerden biri de 13. yüzyılda yaşamış, telif ettiği eserleri ve fikirleriyle İslam düşünce tarihinde seçkin bir konuma sahip olan, daha çok mutasavvıf kimliğiyle ön plana çıkan ve savunduğu özgün fikirleriyle yaşadığı dönemden günümüze bütün insanlığı kucaklayan gönül insanı, mütefekkir, âlim, şâir olma gibi çok yönlü bir özelliği bulunan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir (ö. 672/1273).

Mevlânâ'nın yaşadığı çağ, Selçuklu din anlayışına muhalif dinî, itikadî, felsefî ve siyasî akımların, bid'at içerikli görüş ve sapmaların yaygınlaştığı; özellikle 13. yüzyılda Anadolu'ya da sirayet eden Moğol ve Haçlı istilalarıyla bölgede siyasî kargaşa ve istikrarsızlıkların hüküm sürdüğü ve tüm bunların neticesinde toplum içinde birtakım sosyo-politik ayrışma, bölünme, gruplaşma ve çatışmaların yaşandığı bir döneme denk gelir. Böylesi bir ortamda yetişen Mevlânâ, içinde yaşadığı toplumun sorunlarına karşı kayıtsız kalmamış, inanç ve değerlerine karşı her zaman sorumluluk bilinciyle hareket etmiş; telif ettiği eserleri ve yetiştirdiği öğrencileriyle İslam'a hizmet etmeye çalışmıştır. Bir taraftan Bâtıniyye gibi heterodoks akımların fikrî tehlikelerine karşı fikrî mücadele etmiş, diğer taraftan Mu'tezile, Cebriyye, Müşebbihe ve Mücessime gibi mezheplere karşı Sünnî İslam anlayışını savunmuştur.

Öte yandan 13. yüzyılda Anadolu'da Moğol ve Haçlı istilalarının sebep olduğu siyasî kargaşa ve istikrarsızlıklar yüzünden siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel yıkımlara maruz kalan; rûhî çöküntü, çaresizlik, ümitsizlik vb. psikolojik sorunlar yaşa-

yan toplum için manevî bir sığınak, moral ve motivasyon kaynağı da olmuştur. Nitekim Mevlânâ, toplumun her kesimiyle yakınlık kurmuş, inancı, mezhebî görüşü ve etnik kökeni yüzünden kimseyi dışlamamış, insanları farklılıklara rağmen birlik ve beraberlik içinde yaşamaya davet etmiştir. Bunu gerçekleştirmek ve İslam'ın mesajlarını insanlara ulaştırıp anlatmak için birbirinden kıymetli eserler telif etmiştir.

Akla gereken değeri vermekle birlikte İslam'ın hakikatlerini gönül diliyle anlatmaya çalışan Mevlânâ, eserlerinde İslam'ın doğru anlaşılması ve yaşanması amacıyla temel inanç, ibadet ve ahlâk esasları üzerinde durmuştur. Bu esasları Kur'an ve sünneti temel alarak, Ehl-i Sünnet itikadına uygun düşecek şekilde şiir ve edebiyatın imkânlarından da istifade ederek, bazen beyitleriyle bazen de naklettiği hikâyelerle açıklamaya çalışmıştır. Özellikle anlaşılması oldukça zor olan birçok itikadî konuyu felsefî ve kelimî tartışmalara girmeden temsil, hikâyeye ve şiir formatında edebî bir üslupla dile getirerek herkesin rahatlıkla anlayacağı akıcı ve sade bir dille gönüllere hitap ederek insanlara anlatmıştır. Böylece İslam dininin insanlar arasında anlaşılıp yayılmasında, gönüllerde ve zihinlerde yer edinmesinde önemli rol oynamıştır.

Yukarıda teorik zeminine dikkat çekmeye çalıştığımız bilgiler doğrultusunda hazırladığımız eserin amacı, Mevlânâ'nın inanç dünyasına kapı aralayarak, itikadî ve kelimî görüşlerini ve düşünce sistemini genel hatlarıyla tespit edip, İslam düşüncesindeki konumunu belirlemek ve bu suretle onu daha yakından tanımak ve tanıtmaktır. Bu nedenle yapılan bu çalışma, Mevlânâ'nın ilmî şahsiyeti ve görüşlerinin daha yakından tanınması bakımından önem arz etmektedir. Zira Mevlânâ, sadece yaşadığı coğrafyanın ve zamanın yetiştirdiği önemli bir âlim olarak kalmamış, aynı zamanda kendi döneminden günümüze kadar insanlar arasında İslam dinin tanınması ve yayılmasında da etkili olmuştur. Bu nedenle onun iyi tanınması ve görüşlerinin doğru öğrenilmesi, ilim ve kültür dünyamızın önemli yapı

taşlarından olan İslam kültürünün önemli bir temsilcisinin yakından tanıtılması, dinî ve kültürel geleneğimizle kurulacak olan bağlara katkı sağlaması ve İslam düşünce tarihinin köklerinin keşfi ve anlaşılması bakımından da bizim için vazgeçilmez bir ehemmiyet taşımaktadır. Bu açıdan İslam düşüncesine siyâsî, sosyal, ilmî, itikadî ve ahlakî anlamda katkı sağlamış, toplumun şekillenmesinde önemli rol oynamış bu tür âlimlerin düşünce sistemlerini ve yöntemlerini tespit ederek günümüze taşıyıp, gelişen dünya şartlarında yeniden yorumlamak her bilim adamı için kaçınılmaz bir görevdir.

Bu temel gerekçeden hareketle kaleme alınan elinizdeki eser üç bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde; Mevlânâ'nın itikadî bazı konulara ilişkin görüşleri tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda İslam inanç esaslarının temelini oluşturan ulûhiyet, nübüvvât ve sem'îyyât (usûl-i selâse) konularına yer verilmiş, buna ilaveten insan ve dünyanın anlam ve değeri ile Allah-insan ilişkisi bağlamında insanın irade ve seçme özgürlüğü, kader, kaza vb. klasik kelim konularına yönelik temel görüşleri incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde; Mevlânâ'nın düşünce sisteminde son zamanlarda insanlığın sıklıkla maruz kaldığı deprem, sel, kuraklık ve salgın hastalıklar vb. belâ ve musibetlerin anlamı üzerinde durulmuş, bu tür hadiselerin nasıl okunması, anlamlandırılması ve bunlar karşısında nasıl bir tutum ve davranış sergilenmesi gerektiği Mevlânâ perspektiften tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Mevlânâ'nın belâ ve musibetlerle başa çıkmada dinî ve manevî değerlerin yeri ve önemine dair görüşleri dua, sabır ve tevekkül kavramları özelinde incelenmiştir. Mevlânâ'nın düşünce sisteminde söz konusu kavramların hangi anlamlara geldiği, bunların bireysel, toplumsal ve psikolojik olarak ne gibi işlevleri sahip olduğu, bunlar üzerinden insanlara ne tür mesajlar verildiği incelenmeye gayret edilmiştir. Sonuç kısmında ise araştırma sürecinde ulaşılan bilgiler ve varılan

sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışmada, kelim ilminin ve mezhepler tarihinin yöntemleri arasında sayabileceğimiz şahıs üzerinde derinleşerek mukayeseli bir metot kullanılmıştır. Bu metotta, Mevlânâ'nın itikadî görüşleri üzerinde durulmuş, Mâtürîdiyye, Eş'ariyye ve Mu'tezile mezheplerinin görüşleriyle mukayeseler yapılmıştır. Araştırma sonucunda tespit edilen sonuçlar, betimleme (deskriptif) metoduyla objektif bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Mevlânâ'nın görüşleri tespit edilirken *Mesnevî*, *Divân-ı Kebîr*, *Mektûbât*, *Fîhi Mâ Fîh* gibi temel eserleri esas alınmıştır. Bu eserler incelenerek onun dağınık halde bulunan görüşleri sistematik hale getirilip bölümlere ayrılmış ve müstakil başlıklar altında incelenmiştir. Ayrıca günümüzde yapılan akademik çalışmalardan da istifade edilerek çalışmamız zenginleştirilmiştir.

Bu mütevazı eserimizin, günümüzde "değerler eğitime" yönelik yürütülen çalışmalarda, Mevlânâ'nın görüş ve fikirlerinden faydalanma imkânını sunmasının yanı sıra dinî değerlerin önemini ortaya koyması bakımından bir farkındalık oluşturmaya; ayrıca günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 salgını yüzünden sıkıntı, bunalım, çaresizlik, acizlik, korku, endişe, kaygı vb. psikolojik travmaların yaşandığı bu zor zamanlarda bizlere moral ve motivasyon açısından manevî destek sağlaması bakımından da katkı sağlayacağını ümit ediyoruz. Ayrıca çalışmanın günümüzde her kesimden insanın teveccühünü kazanmış gönül insanı Mevlânâ'yı daha yakından tanıtmayı hedeflemesinin yanı sıra böylesi bir düşünür vesilesiyle İslam'ın mesajını her kesimden insanlara ulaştırmayı da hedeflemesi bakımından İslam'a ve temel dinî değerlere yönelik ön yargıların aşılmasında faydalı olacağı kanaatindeyiz. Çünkü günümüzde ateizm ve deizm gibi din karşıtı akımların da etkisiyle din ve dinî değerlerin dışlandığına; gittikçe sekülerleşen dünyada bencillik ve çıkarıcılık gibi ahlakî yoksun-

luğun yaşandığına; yerel ve küresel çapta siyasî, dinî ve ekonomik savaşların, sömürülerin, zulüm ve işkencelerin hüküm sürdüğüne şahit olmaktayız. Bu bakımdan içinde bulunduğumuz bu zor zamanlarda tüm insanlığı kucaklayarak farklılıklara rağmen bir arada yaşamayı öğreten Mevlânâ'nın gönüllere hitap eden görüş ve fikirlerine ihtiyaç duyulduğunu, dolayısıyla onun öğretilerinin tekrar güncellenmesinin hayati bir öneme sahip olduğunu söylememiz gerekir. Zira o, eserlerinde, insanlığa sunacağı dinî değerler açısından büyük önem arz eden birçok hususa yer vermiş; barışı, sevgiyi, aşkı, paylaşmayı ve diğerkâmlığı tavsiye ederek insanların gönül dünyasına seslenmiş, insanlığı içine düştüğü suflî hayatın girdabından ve manevî krizlerden kurtaracak çözümler önermiştir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde Mevlânâ'nın barışın, sevginin, adaletin ve erdem hâkim olduğu bir dünyanın oluşturulmasına dair görüş ve fikirlerine dünden daha fazla ihtiyaç duyulduğunu, dolayısıyla görüşlerinin dünya ölçeğinde yaşanan dinî ve ahlakî buhranların aşılması ve manevî krizlerinin çözülmesi hususunda önemli katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Gayret bizden, muvaffâkiyet Allah'tandır.

Doç. Dr. Recep ÖNAL

10.10.2022